

nadrasla skromnu tematsku osnovu. U tim se dimenzijama više nije moglo kretati niti odlučivati; da objektivno sagleda taj nivo ova je izložba došla u pravi čas. Zatim, to je i otkrivanje novih izražajnih oblika koji su došli iz Latinske Amerike, a u odnosu na tekstualne osnove i razmišljanja o ulozi likovne umjetnosti u našem samoupravnom društvu, čini da upravo ovi novi simboli koji su formalno prešli postavljajući okvir same izložbe, otvorivši prisutnu problematiku koju u skoroj budućnosti više neće moći istisnuti, sad stoje pred nama u svojoj punoj svjetlosti — pred likovnim radnicima i njihovim korisnicima.

Toliko o otvaranju problematike sa kojom se više ili manje suočavamo na izložbi u Slovenj Gradcu. Reći ćemo samo da je sada započeo dijalog: umjetnik-kritičar-društvo, i u određenom se odnosu razvio do kraja, dovodeći do onog što „daje mogućnost intervencije slikom (naslikane ili objektivizirane itd.) u aktuelnom sociološkom kontekstu“, kako je još godine 1970. zapisao i to ponovio Enriko Krispoliti, vrsni italijanski teoretičar, kritičar, a istovremeno i savetnik za italijansku selekciju.

Sarajevo

Šesta izložba Saveza udruženja likovnih umjetnika Jugoslavije

Izet Handžić

Više od deset godina proteklo je od posljednje izložbe Saveza udruženja likovnih umjetnika Jugoslavije, a za jednu deceniju u umjetničkom stvaralaštvu zemlje kao što je naša dogodilo se i nakupilo isuviše toga da bi sada jedna izložba jugoslovenskog značaja olako sve to mogla pokazati. To bi, prije svega, bio pozamašan posao i za istoričare umjetnosti i profesionalne kritičare umjetnosti, jer se pred gledaocem poslije izbora našlo preko šest stotina djela od preko dvije stotine autora. Šesta izložba Saveza udruženja likovnih umjetnika Jugoslavije priređena u izložbenim prostorijama Kolegijuma artistikuma u Sarajevu u decembru 1975. pokazala je, kao rijetko koja do sada, obilatu žetvu umjetničkih ostvarenja u Jugoslaviji, ali samo za proteklih par godina. Umjetnički savjeti republičkih i pokrajinskih udruženja i umjetnički savjet SULUJ-a imali su pune ruke posla u odabiranju i izboru. Sumiranje rezultata za protekle četiri godine, samo po sebi pokazuje na moguće propuste i zaboravljanje ostvarenog, i još uvijek i itekako pažnje vrijednog od posljednje ovakve izložbe prije desetak godina. To bi se naročito moglo odnositi na umjetnike čija su djela samo do prije četiri godine bila likovna senzacija, stvaraoce koji su zablistali između dvije velike jugoslovenske reprezentativne izložbe i tu stali „izgubivši“ trku. Ipak, ni vrijeme od četiri zadnje godine nije mali period da se uvide neke promjene i zaokreti jugoslovenske umjetnosti u cjelini kao i kod vrijednih i inventivnih slikara i njihove težnje u traganju, ali i da se s druge strane, uoče tapkanja u mjestu kod drugih. Da se u raznolikim tokovima savremene umjetnosti između pete i šeste izložbe ne samo nešto moglo dogoditi, već i da se dosta toga dogodilo i događalo — Šesta izložba SULUJ-a nije pokazala. Događanje od izložbe zahtijeva prolegomenu zbivanja, a to izgleda, nije bio cilj priređivača i organizatora. Nije bila u pitanju i namjera sistematizacija i kategorizacija, već prije svega učešće na najvećoj jugoslovenskoj likovnoj smotri sa najnovijim i najboljim djelima. Većina organizatora u pokrajinskim udruženjima shvatila je izložbu kao mjesto za dokazivanje i pokazivanje moći i dostignuća, kao pitanje biti ili ne biti. To pokazuje i mnoštvo ujednačenih kvaliteta i približnih vrijednosti. Velika vremenska pauza između pete i šeste izložbe SULUJ-a može da bude samo opomena da ovu likovnu priredbu treba organizirati češće i po jednom ustaljenom redu. Dogodilo nam se da umjesto sedme imamo tek šestu izložbu. Velika većina vrijednih djela izostala je jednostavno zato što se prerano rodila. Ali, ne treba očajavati, jer ni izložba SULUJ-a po mnogo čemu

U tom je smislu međunarodni žiri i podelio priznanja, zlatne i srebrne medalje, ne da bi se time prekršila takmičarska, već samo prestižno-komercijalna načela. Zlato za sve umjetnike koji rade u Centru za umetnost i komunikaciju (Centra de Arte y Comunicación) u Buenos Airesu, zatim Italijanu Fernandu de Filipu (Fernando De Fillipo), Špancu Huanu Ženovsu (Juan Genoves), Mići Popoviću i Belgijancu Paolu van Refelgemu (Paolo van Refelghem); i srebro — Amerikanki Doris Lenier, Lojzetu Logaru, Đurđici Zanoški, Čehu Pavlu Nešlehi, Austrijancu Romanu Šidlu (Roman Scheidl), što pre svega upozorava na velike duhovne, idejne i likovne kvalitete.

Kompletan katalog, koji je iz objektivnih razloga zakasnio, ali još uvek dat o roku, mesec dana pre zatvaranja izložbe, zabeležio je u okviru odlučne i sveže grafičke opreme (H. Draušbaher) doduše kratke ali veoma efektne kritičke zapise koji ostaju dragoceni dokument i obaveštenje o ovom izuzetnom svetskom likovnom događaju.

nije više ono što je bila: broj stvaralaca se više nego udvostručio pa je i umjetnička produkcija daleko veća nego što je bila prije deset godina. Danas pored ovakve, u pravom smislu jugoslovenske izložbe ima u nas, u isto vrijeme, najmanje desetin velikih skupnih, dobrih i interesantnih izložbi. U Zagrebu je neposredno pred ovu izložbu, preko dva mjeseca bila otvorena izložba „Hrvatska recentna umjetnost“ u galeriji „Karas“. Od 110 umjetnika zastupljenih ovdje jedna četvrtina ih je potom izlagala i u Sarajevu u okviru postavke SULUJ-a. U proljeće iste godine u Sarajevu je priređena retrospektiva savremenog bosanskohercegovačkog slikarstva, a u Beogradu potkraj godine, „trideset godina srpskog posleratnog slikarstva“. A koliko je tek bilo drugih kolektivnih i individualnih izlaganja. Mnoge slike na njima nisu ni mogle dobiti vizu za ovu priliku. Kažu da samo u Beogradu sada bude oko dvije stotine izložbi. Bilo je naravno i drukčijih slučajeva. Tako je na pr. zagrebačka slikarka Katarina Žanić izlagala oktobra mjeseca u Salonu HDLU, a tek mjesec dana kasnije njene slike mogle su se vidjeti i na izložbi SULUJ-a. Da se u pripremama žurilo govore i podaci da su jedino Slovenci stigli pored slika da stave i oznaku godine njenog nastanka. Malo je bilo naivnog slikarstva, jedva dvije ili tri slike Ivana Lackovića, a tapiserije i dizajna nimalo.

U jubilarnoj godini slobode naših naroda najbolja je prilika za retrospektivu i slobode stvaralaštva u umjetnosti. Beskrajna slikarska igra imaginacije dala je modernoj umjetnosti neslućena prostranstva u svakom pogledu, a mlade generacije slikara iz svih krajeva u njihovim stvaralačkim stremiljenjima ka inovaciji brišu sve granice i razlike nekih ranijih rangiranja. Tako na pr. umjetnost stvaralaca sa Kosmeta u svojim najsavremenijim koncepcijama stoji ravnopravno s djelima iz sredina sa dužim ili veoma dugim slikarskim tradicijama. Makedonci, Crnogorci i umjetnici iz Bosne i Hercegovine skreću na sebe pažnju svojim svježim snagama. Makedonci su u tom pogledu pravo iznenađenje: Tanas Lulovski istančanim lirskim likovnim potezom, djelomice i minucioznim, gradi i sastavlja svoje metaforično djelo. Njegova slika „Suprotnosti“ (ravnopravna nagrada za slikarstvo) sa svojim višesmjernim zračenjima i značenjima prožima ne samo jednu od velikih tema savremene umjetnosti. Različiti sadržaji zrače sa slike ovog umjetnika i naša razmišljanja vode na razne strane izazivajući u nama brojne asocijacije i pretpostavke. Bilo je dosta sličnih slikarskih namjera i posmatrajući ih ovdje, gledaocu se sve više nameće utisak, ideja, saz-

nanje da je slika već odavno prestala biti samo slika. Ona sve više uzima i druge ambicije i istovremeno pokazuje mogućnosti kakve imaju djela drugih umjetnosti, napr. roman. I među slikama današnji gledalac sve češće može naći „usta puna zemlje“, „ljudi sa četiri prsta“, „proces“ i sl. Moderna slika izašla je iz svoga okvira da bi postala interesantna i za naš duh i našu misao a ne samo za oko. Ona hoće da bude i pjesma i priča i muzika, esej, filozofija, kritika. Ipak, da bi sve to postala i uzela na sebe mogućnosti saopštavanja drugih umjetnosti i medija, ona nije morala prestati biti slika. Zaista, toliko je toga ovdje predstavljeno i rečeno čistim i savršenim likovnim pismom i jezikom, iako se viđenje umjetnika odavno pomjerilo sa oka na duh, intelekt i senzibilitet u najpotpunijem smislu riječi, na spiritualnost, a osjećanje predmeta prešlo na osjećanje svijeta, posebno na položaj čovjeka u savremenom svijetu i zbivanjima u njemu često konfliktnim i kontradiktornim. Široka je panorama savremenosti u likovnom stvaralaštvu svih naših sredina. Neki slikari su saopštavali neposrednije i jasnije držeći se još uvijek čvršćom ili slabijom vezom, bez obzira na moderna shvatanja, korijena sredine u kojoj su ponikli i na taj način iskazivali su i neka obilježja i momente iz života tih sredina: S. Hasanefendić, E. Murtić, B. Misirić, J. Budeša, N. Cetinić, N. Đorđević, P. Gol, Đ. Pulitika, I. Vojvodić, T. Emra, B — B. Endel, D. Kondovski, B. Jakac, M. Šušarić, S. Aralica, Đ. Ilić, L. Vujaklija, Bogomil

Karlararis. Drugi su pak bili zabavljeni metaforom i alegorijom skrivenom iza predmetnog, sa jedne veće distance i drukčijom figurativnošću. Njihova nas djela provociraju i bude u nama različite radoznalosti na jedan drugi način. To su slike M. Unkovića, S. Đurića, S. Slovinića, V. Jakelića, N. K. Kurtović, M. Vuće, I. Zelića, V. Taškovića, O. Ivanjicki, Lj. Jankovića, A. Lukovića i dr. Odabiranje radova po republičkim i pokrajinskim udruženjima pokazalo je sada, više nego ikada ranije, da u svim dijelovima Jugoslavije radi zavidan broj prvorazrednih slikara, da mnogi od njih grade umjetnost na krajoliku i životu svog užeg ili šireg zavičaja, na njegovoj umjetničkoj i duhovnoj tradiciji, ali i na savremenosti i da se zajedno s tim u djelima ovih umjetnika prepliću i duga tradicija svjetskog slikarstva s našim i sa najnovijim stremljenjima umjetnosti. Sve je to našlo dragocenog odjeka na velikom broju radova. Vidjeli smo mnogo vrhunskog u slikarstvu u njegovim najsvježijim tokovima, mnogo raznolikog u opredjeljenjima, tehnikama, stilskim orijentacijama, koncepcijama, likovnoj obradi i mnogo čemu drugom... I sve je to na neki način, makar i grub i globalan, trebalo grupisati, razdijeliti, svrstati i staviti gdje mu je mjesto u likovnim kretanjima, staviti putokaz gledaocu jer savremena umjetnost je širok pojam i svaka godina donosi i sveže umjetničke snage i veoma jake individualnosti sa mnogo novog.

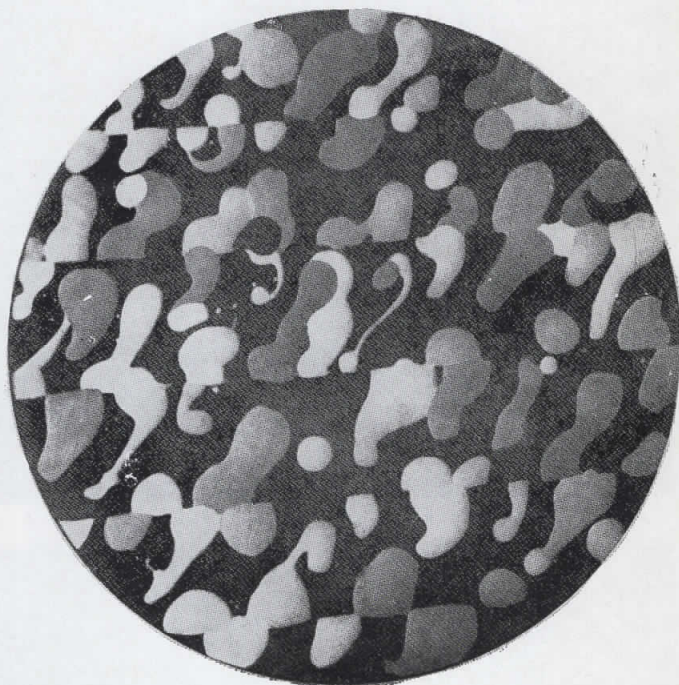
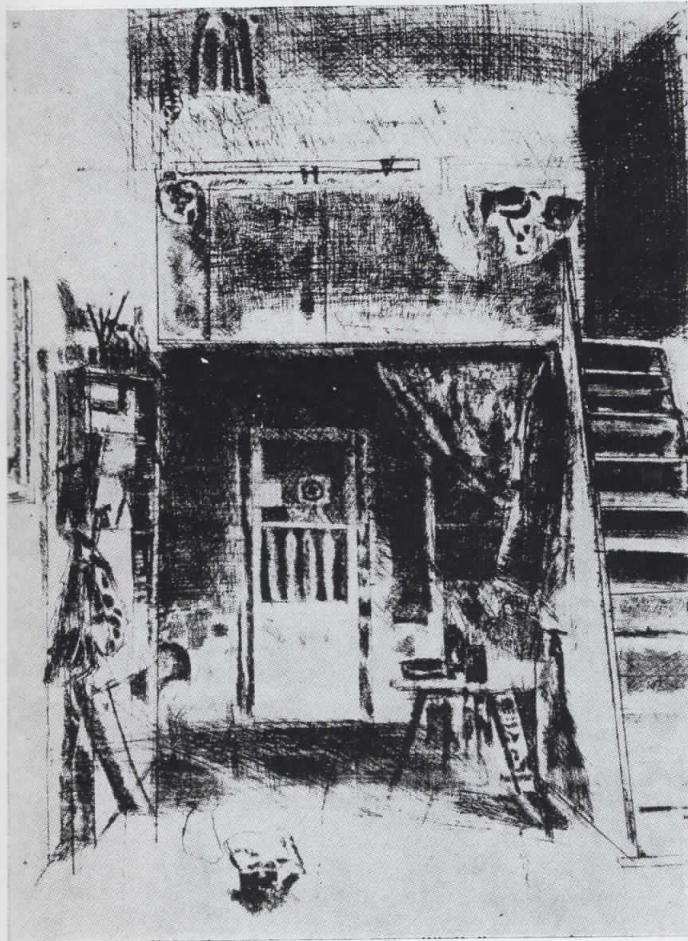
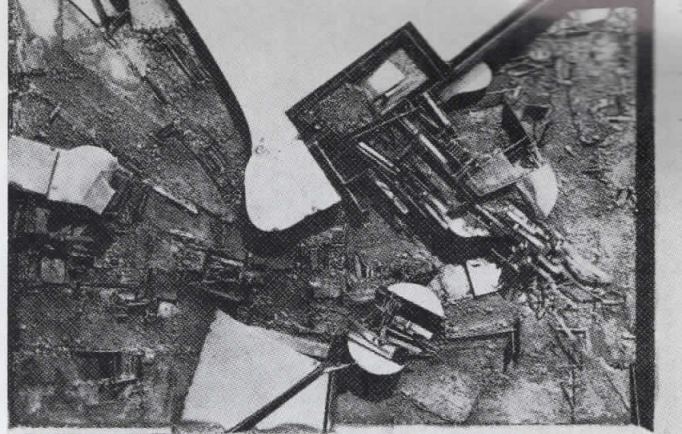
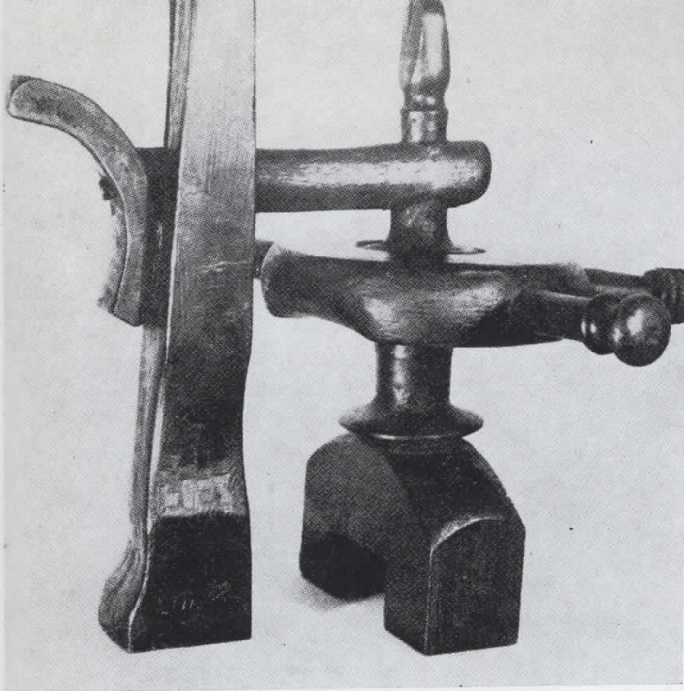
Šesta izložba Saveza udruženja likovnih umetnika Jugoslavije

Slobodan Ristić

Podatak da je izložba Saveza udruženja likovnih umetnika Jugoslavije tek šesta manifestacija ovog Saveza, a da je između ove i posljednje izložbe proteklo više od deset godina, svedoči da je u međuvremenu delatnost Saveza bila ograničena, bez većih inicijativa. Ovakvo stanje je prouzrokovano, s jedne strane, određenim društvenim kretanjima s kojima su, u procesu decenralizacije, obaveze i delatnost Saveza preuzela republička i pokrajinska udruženja; a, s druge strane, gigantske smotre umetničkih udruženja odavno predstavljaju gotovo zanemarljiv podatak u umetničkom životu bilo kog našeg kulturnog centra, tako da se, bar do sada, i nije osećao nedostatak ovakvih izložbi. Pogotovu što su u proteklom periodu poseban ugled stekle neke izložbe bijenalskog i trijenalskog tipa, određenih usmerenja i kritičkih koncepcija, a koje su, ujedno, predstavljale i pregled aktuelne jugoslovenske umetnosti; na prvom mestu poslednji Trijenale ili internacionalne smotre tipa „Ljubljanskog bijenale grafike“ i „Riječkog bijenala originalnog crteža“, kao i nedavno pokrenuti „Bijenale male plastike“ u Murskoj Soboti. U tom smislu, i od obnovljene izložbe Saveza udruženja likovnih umetnika Jugoslavije s pravom se očekivalo da će predložiti neki novi, prvenstveno kritički i obrazloženi pristup savremenoj jugoslovenskoj umetnosti, u skladu s promenama koje su se odigrale u umetničkom životu. Makoliko da je ovaj zahtev težak, pa se može postaviti i pitanje: da li Savez uopšte poseduje takve organizacione i kritičke mogućnosti, odnosno kompetenciju da u određenom trenutku valorizuje savremenu jugoslovensku umetnost — on postaje sasvim opravdan u susretu sa sarajevskom izložbom. Na prvom mestu zbog činjenice što je izložba organizovana kao da se u proteklom periodu od desetak godina u umetničkom životu i u stavovima umetnika nije ništa značajno dogodilo, i da

niz, nazovimo ih tim fatalnim imenom, „novih orijentacija“, koje najviše i zaokupljaju našu likovnu kulturu, ne može da pronađu svoje mesto ni na jednoj širokogrudnoj organizovanoj izložbi kao što je ova smotra na kojoj učestvuje oko 250 autora. U stvari, ova širokogrudnost na izložbi manifestuje se jedino ukoliko su u pitanju, s jedne strane, umetnici starije i srednje generacije, u najboljem slučaju autori koji su prisutni u likovnom životu zaključno sa 1960. godinom, a za koje nisu sprovedeni neki posebni kriterijumi; a, s druge strane, izgleda da se strogo pazilo, u čemu je organizator i uspeo, da neko delo ne iskoči iz Aristotelove podele umetnosti, tako da su na izložbi prisutne samo „klasične“ i po nečijem mišljenju — „proverene“ umetničke „discipline“, kao što su, naravno, slika, skulptura i grafika. Mladi autori su prisutni jedino u slučaju ako se njihova dela mogu svrstati u ovu trijadu.

Treba napomenuti da su radove za ovu izložbu odabrali umetnički saveti republičkih i pokrajinskih udruženja, što je i naznačeno u katalogu, upravo ovako: „Izbor dela — Umetnički saveti republičkih i pokrajinskih udruženja“. U kratkom predgovoru za katalog ove izložbe, Drago Đurović, predsednik Saveza udruženja likovnih umetnika Jugoslavije, smatra da: „Kao i svaka savezna manifestacija, tako i ova izložba ima višestruki kulturno-umetnički značaj i šire društvene vrijednosti“. Protoklo vreme od zatvaranja izložbe, kao i kritičke intervencije koje je ona izazvala (na prvom mestu tekst Irine Subotić, „Pogled“ br. 1) verovatno će doprineti da i organizatori izložbe razmisle da li je njihova pretpostavka ispunjena, da svaka „izložba ima višestruki kulturno-umetnički značaj“, čak i pod uslovom da se u nju ne uleže ni minimum kritičkog sagledavanja aktuelnih problema jugoslovenske umetnosti.

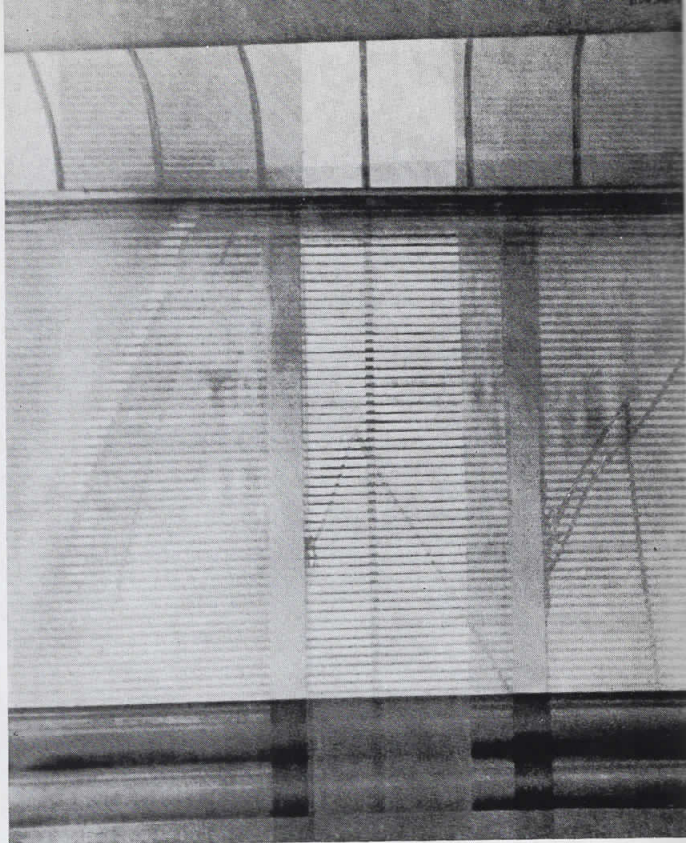
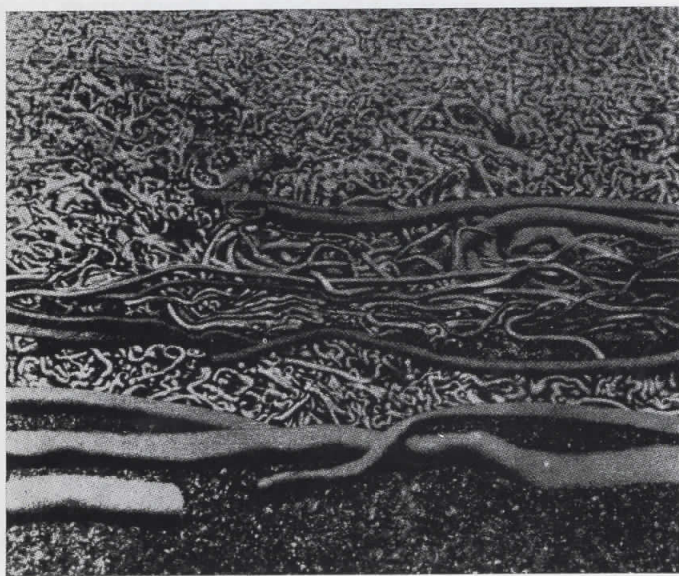

gore levo
Venija Vučinić-Turinski Presnik I

dole levo
Dušan Mikonjić Enterijer

gore desno
Stefan Manevski Skulptura X

dole desno
Ferdinand Kulmer Okrugla slika II

gore levo
Ordan Petlevski Oblik s juga

dole levo
Ivo Friščić Eko IV

gore desno
Rodoljub Anastasov
 U potrazi za izgubljenim prostorom

dole desno
Milan Kečić Svraka i sjajni predmeti